

Nacionalne i vjerske manjine ludbreškog kraja

MILIVOJ DRETAR

Ludbreško područje oduvijek je bio zanimljiv kraj za naseljavanje. Legenda govori da je burgundski plemić Lodbring stao na povratku kući i utemeljio naselje koje se prozvalo njegovim imenom. U ludbreškom kraju danas živi čak 14 nacionalnih manjina. Najbrojniji su Srbi, osobito na području općine Rasinja, koji su se naseljavali od sredine 15. stoljeća, a najviše u 16. i 17. stoljeću. Najveće naselje Srba je Veliki Poganac. Srbi se većinom izjašnjavaju kao pravoslavci, najpoznatije crkve su u Bolfanu, Čukovcu i Pogancu. Druge manjine su Albanci, Romi, Makedonci, Slovenci. Židovi su potpuno istrijebljeni od ustaša tijekom holokausta, od te zajednice ostalo je danas tek manje groblje u Ludbregu. Od vjerskih manjinskih zajednica tu su pravoslavci, Jehovini svjedoci s centrom u Hrženici te muslimani. Grkokatolika i adventista je vrlo malo. Poslije Drugog svjetskog rata nestalo je i zajednice starokatolika koji su živjeli u Kutnjaku. U ludbreškom kraju udio pripadnika manjina ne prelazi 10 % stanovništva što je utvrđeno i zadnjim popisom 2011. godine. No, njihov doprinos gospodarstvu i kulturi daleko premašuje njihov brojčani udio. Iseljavanje, smanjeni natalitet te asimilacija rade svoje, za pretpostaviti je da će se udio manjina i dalje smanjivati. Suživot pripadnika manjina s većinom je na visokoj razini, manjine se pomažu u financijskom i organizacijskom obliku, no uvijek postoji prostor za napredak.

Gljučne riječi: popis stanovništva, manjine, nacionalnost, vjera, Ludbreg, asimilacija

1. Uvod

Dva posljednja popisa stanovništva, 2001. i 2011. godine, pokazala su da Republika Hrvatska gubi svoje stanovnike, ne samo prirodnom promjenom i smanjenim natalitetom, već i sve izraženijom emigracijom. Razvijenije države Europe poput Njemačke, Austrije, Irske i Švedske postaju sve popularnija odredišta mladih obitelji koje uslijed slabih gospodarskih prilika napuštaju domovinu. No, često se zaboravlja spomenuti da su hrvatske zemlje tijekom stoljeća preživjele nekoliko migracijskih valova, počevši od velikog iseljavanja pred Osmanlijama u 16. i 17. stoljeću, pa do emigracije u preokooceanske zemlje krajem 19. i početkom 20. stoljeća, do postratnih iseljavanja i premještanja stanovništva. Istovremeno s iseljavanjem, Hrvatsku su naseljavali

pripadnici drugih naroda, najčešće iz susjednih civilizacijskih krugova. Neke su nacionalne manjine prisutne u Hrvatskoj oduvijek, poput Talijana u Istri i Dalmaciji, neke su doselile stoljećima kasnije, u vrijeme oslobođenja Slavonije i Like. Hrvatska je u doba industrijalizacije 1960-ih i 1970-ih godina postala dom tisućama Makedonaca, Bošnjaka, Kosovara, a i danas je zanimljiva mnogim građanima europskih i vaneuropskih država poput Srbije, Makedonije, Italije, Rusije, Ukrajine, Kine.¹ U svijetu nema države koja nije zahvaćena migracijama i gdje se uslijed seoba nije promijenila struktura stanovništva. Promatranje promjena u biološkoj, gospodarskoj, obrazovnoj strukturi iziskuju zasebne radove. Ludbreš-

¹ Migracija stanovništva Republike Hrvatske, Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, br. 7.1.2. (22. 7. 2016.)

ki kraj oduvijek je bio zanimljiv za naseljavanje, zadnja veća grupa doseljenika došla je početkom 1990-ih godina kada se ovdje naselilo više porodica vojvođanskih, bosanskih i hercegovačkih Hrvata. Ovaj članak bavi se nacionalnom i vjerskom strukturom stanovništva ludbreškog kraja.

Odlični izvori za uvid u strukture stanovništva su popisi koji se vrše svake 10. godine. Razmatrani su popisi stanovništva od 1857. do posljednjeg, 2011. godine. Promatrano područje je grad Ludbreg i općine koje mu gravitiraju: Martijanec, Mali Bukovec, Sveti Đurđ i Veliki Bukovec u Varaždinskoj županiji te općina Rasinja u Koprivničko-križevačkoj županiji koja je do sredine 20. stoljeća pripadala kotaru Ludbreg.

2. Popisi stanovništva

Prvi moderni popis stanovništva u hrvatskim zemljama zbio se 1857. godine kada je Hrvatska bila u sklopu Austrijskog Carstva (Habsburška Monarhija). Iako su djelomični popisi stanovništva provedeni i mnogo ranije, tek popis iz 1857. godine daje detaljniju sliku stanovništva Hrvatske koja je tada bila razdijeljena na više dijelova i pod različitim upravama (banska, ugarska, vojna, austrijska) pa je bilo teže objediniti rezultate popisa. Prije 160 godina u tadašnjoj je državi živjelo gotovo 38 milijuna ljudi, a od toga je u Hrvatskoj popisano 2,188.499 stanovnika.² Popis je izostavio pitanje o narodnosti i jeziku, no popisano je oko 57.000 stranaca koji su većinom obitavali u najvećim hrvatskim gradovima poput Zagreba, Varaždina, Požege.³ Kasniji popisi stanovništva daju sve preciznije podatke o stanovništvu i demografskim strukturama te o stanovanju i životnim uvjetima. Najzanimljiviji su popisi gdje se mogu usporediti međupopisna razdoblja tijekom kojih su bjesnili ratovi (1910. – 1921. godine; 1931. – 1948. godine; 1991. – 2001. godine) jer se pritom i značajnije mijenjala slika nacionalne i vjerske strukture stanovništva. Posljednji popis sta-

novništva obavljen je pred šest godina, tada je popisano 4,284.889 građana Republike Hrvatske, od toga su Hrvati činili 90,42 %, a udio 22 nacionalne manjine iznosio je oko 8 %.⁴ Tri najbrojnije manjinske zajednice u Hrvatskoj bile su: srpska (186.633), bošnjačka (31.479) i talijanska (17.807). Nacionalno se nije izjasnilo gotovo 27.000 građana što je omogućeno već u popisu stanovništva 2001. godine, a gotovo 9.000 građana nepoznatog je podrijetla. Zanimljivo je da je istodobno zabilježeno da govornika srpskog (ili srpsko-hrvatskog) kao materinskog jezika ima nešto više od 60.000 (1,41 %) što je tek trećina pripadnika srpske zajednice u Hrvatskoj. Drugi po zastupljenosti manjinski jezik je talijanski jezik (18.500 govornika), a treći albanski (17.000). Materinski vlaški ili hebrejski jezik prijavilo je manje od 100 građana, a još pet jezika je prisutno s manje od 1000 govornika. Uspoređujući županije po udjelu nacionalnih manjina u ukupnom broju stanovnika, Krapinsko-zagorska i Varaždinska su jedine dvije županije koje imaju manje od 2 % pripadnika nacionalnih manjina, za razliku od Vukovarsko-srijemske s oko 20 % udjela pripadnika nacionalnih manjina ili Istarske i Sisačko-moslavačke (oko 16 %).⁵

Od popisa 2001. godine građani imaju opciju izjašnjavanja u vjerskom pogledu. Kao i s nacionalnim, tako i s vjerskim izjašnjavanjem, Hrvatska pripada među homogenije europske države gdje se pripadnicima većinske zajednice (nacionalnosti/vjere) izjašnjava oko 90 % građana. Najviše se izjasnilo katolicima (86,26 %), pravoslavicima (4,44 %), muslimanima (1,47 %), dok je ostalih mnogo manje: protestanti (0,34 %), židovi (0,01 %). Popisano je i gotovo 13.000 pripadnika ostalih kršćanskih nominacija, 2.500 pripadnika istočnih religija te čak 32.500 agnostika i skeptika. Ateistima i nevjernicima se izjasnilo više od 163.000 (3,81 %). Katolicima se izjasnila većina Hrvata, Čeha, Slovaka, Mađara, Rusina, Roma, Slovenaca, Talijana, Ukrajinaca. Najviše pravoslavaca dolazi iz srpske, hrvatske, crnogorske, makedonske i ruske zajednice, dok su protestanti

2 VRANJEŠ ŠOLJAN, Božena: *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857. godine: Konceptija, metodologija, i klasifikacija popisnih obilježja.* // Časopis za suvremenu povijest, XL, 2, 2008, 517–543.

3 Isto.

4 Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, Državni zavod za statistiku (dalje DZS), Zagreb, 2013.

5 Isto.

Br.	GRAD – OPĆINA	BROJ PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA
1.	Ludbreg	262
2.	Mali Bukovec	21
3.	Martijanec	12
4.	Rasinja	625
5.	Sveti Đurd	46
6.	Veliki Bukovec	9

Tablica 1 – Pripadnici nacionalnih manjina prema mjestu

prebivališta 2011. godine

(Izvor: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf str. 30-35).

većinom Hrvati, Mađari i Slovaci. Judaizam ispovijedaju većinom Židovi i Hrvati.⁶

3. Nacionalne manjine

U hrvatsku su se povijest i kulturu upisali mnogi pojedinci koji su stekli poseban status, po njima su nazivane institucije, trgovci i ulice, a da pojedinci uopće nisu svjesni da se radi o doseljenim strancima ili pripadnicima nacionalnih manjina. Tu se ubrajaju biskup Josip Juraj Strossmayer, preporoditelji Ljudevit Gaj, Vatroslav Lisinski, Dimitrije Demeter, skladatelj Ivan pl. Zajc, nobelovac Lavoslav Ružička, izumitelj Slavoljub Penkala, pisci August Šenoa, Ivan Goran Kovačić i Grigor Vitez, glumica Marija Köhn, slikar Vlaho Bukovac te najpoznatiji hrvatski „manjinac“ – Nikola Tesla.

Ludbreg je s okolicom oduvijek bio privlačno mjesto za naseljavanje. Legenda o nastanku grada govori da je početkom 12. stoljeća burgundijski plemić Lodbring sa svojom vojnom družinom osnovao naselje koje je kasnije prozvano njegovim prezimenom.⁷ Vlasnici posjeda u ludbreškom kraju bili su Erdödyevi, Inkey i Battthyanyevi, mađarski velikaši na čijim su imanjima radili i mnogi doseljenici iz Austrije i Mađarske. Prvu ljekarnu u Ludbregu 1868. godine utemeljio je doseljenik iz Zagreba

mr. Josip Kon,⁸ židovskog podrijetla. Strano podrijetlo imala je poduzetnička obitelj Kerschner, vlasnici medičarske radnje, mlinova i kavanane u središtu grada. Obitelji Somogy i Papp bile su mađarskog podrijetla, kao i obitelj Baranyay koja se doselila nakon Prvog svjetskog rata iz Prekomurja. Otac Marije Winter, Rudolf, također je bio Mađar, a mađarskim jezikom služili su se svi članovi obitelji. Poznati glumac Rikard–Riki Brzeska, podrijetlom s bukovečkog kraja, ostvario je brojne uloge u kazališnim i filmskim ostvarenjima te TV-serijama.⁹ Manje je poznato da su Brzeske češkog podrijetla. U više naselja žive i potomci doseljenika iz Slovenije.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, od 22 nacionalne manjine u Hrvatskoj, na ludbreškom području obitavaju pripadnici 14 manjina: albanske, austrijske, bošnjačke, crnogorske, češke, mađarske, nje-mačke, romske, rumunjske, ruske, slovačke, slovenske i srpske. Najveći udio pripadnika manjina obitava u općini Rasinja gdje je brojna srpska zajednica (16,31 % stanovništva općine) te upravo radi te brojnosti imaju pravo na zastupljenost u lokalnoj samoupravi kroz funkciju drugog zamjenika općinskog načelnika (bira se na zasebnoj listi) te na jednog vijećnika u općinskom vijeću. Najveći broj manjina je u samom Ludbregu – njih 13.

3.1. Srbi

Prvi Srbi na ludbreškom području spominju se u vezi dolaska vojnika na posjede grofova Celjskih sredinom 15. stoljeća. Grof Ulrik II. bio je oženjen Katarinom Branković, kćerkom srpskog despota Đurđa, pa srpski vojnici dolaze s njima. Malobrojni i ovisni o milosti velikaša, srpski su se vojnici ubrzo stopili s hrvatskim pučanstvom ili razišli. Drugi dolazak Srba zbio se krajem 15. stoljeća kada je stigla veća grupa iz Hercegovine i naselila se na južnim padinama Kalnika. Najveći migracijski val dolazi sredinom 16. stoljeća na ra-

⁶ Isto.

⁷ DRETAR, Milivoj: *Priče i legende iz Lodbringova grada*. // Edicija Ludbreške razglednice, Ludbreg, 2017.

⁸ KORIN-KON, Nikola i WINTER, Marija: *Razvitak zdravstva na području bivšeg kotara Ludbreg*. // Ludbreg (ur. Vlatko Mađarić), Ludbreg: Skupština općine: SIJ za kulturu, tehničku kulturu i informiranje općine: Narodno sveučilište, 1984., 425–436.

⁹ Rikard Brzeska (1917. – 2005.), glumac u *Wimmetou*, *Brezi*, *Tko pjeva, zlo ne misli*, *Mejašima*, *Gruntovčanima*.

Sl. 1. Posvećenje križa na groblju u Segovini (snimio: D. Skupnjak, 2012.)

tom opustjela selišta ludbreškog i rasinjskog veleposjeda. U povijesnim izvorima označavalo ih se i nazivom *vlas* kao stanovništvo koje se pretežno bavilo vojnom službom i stočarstvom. Pod vodstvom prebjeglog vojvode Ivana Margetića u ludbreški je kraj došla prva skupina od 49 konjanika i naselila se na posjede grofa Erdödyja i obitelji Thuroczja.¹⁰ Po Ivanu je navodno nazvano selo Ivančec.¹¹ Najviše ih je bilo u selima Čukovec, Bolfan, Torčec, Črnoglavac, Ivanac i Duga i Mala Rijeka, dok u rasinjskom kraju u selima Veliki i Mali Poganac, Radeljevo Selo, Belanovo Selo, Ribnjak, Prkos, Segovina. Na početku slobodnjaci-ratnici, kasnije su tijekom 17. stoljeća vodili borbu za svoja prava s hrvatskim i ugarskim plemićima koji su se vratili na svoje posjede i že-

ljeli ih podjarmiti. Zahvaljujući habsburškim vladarima, sačuvali su svoje povlastice, no dio ih je ipak pokatoličen i asimiliran. Ostali su živjeli u seoskim zajednicama u podkalničkom kraju. Tijekom 18. stoljeća doselile su se i porodice pravoslavnih uskoka s Žumberka.

Ženidbe pravoslavaca i katolika nisu bile toliko česte. Rimokatolička crkva ih je šikanirala, a domaće stanovništvo ostalo suzdržano prema njima pa su većinski srpska sela opstala sve do kraja 20. stoljeća. Do 1900. godine u Bolfanu, Čukovcu i Segovini Srbi su bili u nepolovičnoj većini, tek tada postaju manjina. Godine 1931. popisano je 29.533 stanovnika kotara Ludbreg, od toga 1.627 Srba. Pred Drugi svjetski rat u Bolfanu i Čukovcu Srbi čine tek 1/3 stanovništva, jedino su većina u Segovini (1991. godine – 75 %). Veći udio zadržali su u podkalničkim selima, poput Duge Rijeke, Prkosa, Velikih Grabičana. Posebno se ističe naselje Veliki Poganac koje je 1941. godine imalo 517 stanovnika, od toga 478 Srba. U tom je selu djelovala poznata Srpska zemljoradnič-

10 MOAČANIN, Fedor: *Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega*. // Ludbreg (monografija). Ludbreg (ur. Vlatko Mađarić), Ludbreg: Skupština općine: SIZ za kulturu, tehničku kulturu i informiranje općine: Narodno sveučilište, 1984., 137–140.

11 DULIKRAVIĆ, Stevo: *Potkalnički Srbi, Borba za opstanak od doseljenja do godine 1945*. Tekst u rukopisu.

Sl. 2. Parohijska crkva svete Petke u Bolfanu (snimio: M. Dretar, 2013.)

ka zadruga.¹² Drugi svjetski rat i ustaški teror uvelike su djelovali na brojnost srpske populacije. U travnju 1941. godine proglašeni su rasni zakoni kojima Srbi postaju građani drugog reda. U sljedećim mjesecima započinju hapšenja uglednijih srpskih građana koja su kulminirala u ljeto 1941. godine i tijekom 1942. godine kada su čitave skupine Srba odvođene u logore smrti i na stratišta. Velik dio Srba prisilno je iseljen u Srbiju, a na njihova imanja dovođeni kolonizatori iz susjednih sela. Svjedočanstva stradalih Srba sačuvana su ponajviše u iskazima Zemaljskoj komisiji za ratne zločine te u usmenoj predaji.¹³ Srpska sela su opljačkana i spaljena više puta, a stanovništvo ih je u nekoliko navrata potpuno napustilo. Usred fašističkog terora oko sela se formiralo partizansko područje te se Kalnik upisao u povijest Narodnooslobodilačke borbe. Poslijeratni

popis stanovništva iz 1948. godine potvrdio je spoznaje da je populacija nekadašnjih pravoslavnih sela smanjena, u Čukovcu, Bolfanu, Velikom Pogancu i Dugi Rijeci nestala je 1/4, a u Ivančecu čak 1/3 stanovnika.

Početak 1990-ih godina nekoliko se srpskih porodica iselilo u Srijem, zamijenivši imanja s tamošnjim Hrvatima. Do zadnjeg popisa 2011. godine, u Varaždinskoj županiji u gradovima Varaždinu i Ludbregu postojalo je Srpsko narodno vijeće (SNV) koje se bavilo zaštitom i promocijom prava Srba u Hrvatskoj te problematikom njihova integriranja u društvo. Nakon što je broj izjašnjenih pripadnika srpske manjine u gradu Ludbregu 2011. godine pao ispod 100, SNV grada Ludbrega je prestalo s radom, a opstalo je samo ono na području općine Rasinja (i Županije). *Vijeće SNV-a broji 10 članova. Zbog skromnih sredstava, ne možemo napraviti velike projekte pa se naša djelatnost svodi na suradnju s Općinom Rasinja, školom u Velikom Pogancu i velikopoganečkom parohijom i sudjelovanju na zajedničkim projektima i programima. Sufinancirali smo nošnje za dječje folklorase u poganečkoj školi i platno za kinopro-*

¹² <http://www.manastir-lepavina.htnet.hr/pogancac-istorija.html> (21. 8. 2017.)

¹³ DRETAR, Milivoj: *Svjedočanstva o stradanju ludbriških Srba*. // Podravski zbornik 2014. (ur. Robert Čimin), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014., 73–84.

Sl. 3. Skupina Roma u Ludbregu, oko 1930. godine

jektora. Odlično surađujemo i s Društvom „Napredna žena te antifašističkim udrugama oko zajedničkih obilježavanja događaja iz Drugog svjetskog rata.“¹⁴ Stanovništvo kao problem često ističe nedostatak društvenih zbivanja, nepovezanost s centralnim naseljima te teške životne prilike.

3.2. Albanci

Nekoliko albanskih obitelji i danas u Ludbregu drži pekare i slastičarnice. Obitelji Ljekaj, Kajzogaj, Shabani, Kajtazi godinama žive većinom u Ludbregu. *Doselili smo iz makedonskog grada Tetova 1961. godine, kada sam imao samo 7 godina. U Tetovu žive Makedonci, Albanci i Turci, no kupovna moć nije velika, a zbog konkurencije nismo mogli opstati. U mom rodnom selu Pirok, naseljenom Albancima, postoji čak 14 slastičarna i 4 pekare. Onda smo došli u Ludbreg gdje u to vrijeme nije bilo konkurencije. Poslovaio je samo tadašnji hotel Putnik, a mi smo u staroj Kerstnerovoj kući otvorili ugostiteljsku radnju Kiki gdje smo držali alkoholna i bezalkoholna pića te*

kolače. Popularni Kiki našao se čak i u jednoj epizodi poznatih Gruntovčana.¹⁵ Poslije smo krenuli i s voćarnom. Ja sam završio osnovnu školu u Ludbregu, a srednju ugostiteljsku (za slastičara) u Opatiji. Obitelj se proširila, danas nas na Malom Bukovcu i u Ludbregu ima 11. Na našu preporuku doselili su se i rođaci koji su otvorili slastičarne u Varaždinskim Toplicama i Mariji Bistrici.¹⁶

Za razliku od muslimana Shabanijevih, Ljekaji i Kajzogaji su katolici. Ljekaji su došli nekoliko godina nakon Shabanijevih. Najprije su stanovali u Frankopanskoj ulici, a potom su se odselili na lokaciju u novijem dijelu Ludbrega gdje su otvorili kafić i pekaru. Obitelj Maloki potječe iz dugoreškog kraja. Kratko su se zadržali u Ludbregu, početkom 1990-ih godina Minush Maloki držao je pekaru u Jelačićevoj ulici. Poslije su odselili u Zagreb gdje su nastavili s pekarskim obrtom. Nok Kajtazi doselio je 1996. godine iz Vojvodine. Tamo je držao pekaru s petero braće, a kad je dovoljno uštedio, kupio je lokal u Ludbregu i doselio. Poslije je otvorio pekare i u Koprivnici te

14 Izjava Mirjane Gojković iz Velikog Poganca (14. 8. 2017.)

15 Mladen Kerstner: *Gruntovčani*, epizoda 9: *Na probi*.

16 Izjava Setkija Shabanija iz Malog Bukovca (21. 8. 2017.)

se smatra vrlo uspješnim poduzetnikom. Od 2010. godine živi s obitelji u Ludbregu.¹⁷ Pekara *Centar* (prije *Kaj*) u Ludbregu posluje od 1994. godine kada ju je otvorio Gjergj Kajzogaj, doseljenik iz Prizrena na Kosovu. Lokal im je smješten u Ulici Petra Zrinskog 3, u nekadašnjoj ludbreškoj školi, zgradi iz 19. stoljeća koju su Kajzogaji temeljito obnovili i uredili za pekarski obrt.

3.3. Romi

O romskoj zajednici općenito u Hrvatskoj se donedavno znalo vrlo malo te se nije posvećivala dovoljna pažnja ovoj hrvatskoj nacionalnoj manjini. Prvi Romi se u Podravini spominju na prijelazu 16./17. stoljeće, bilo ih je kao svirača i kao vojnika na širem području sjeverne Hrvatske. Veliki interes izazivali su svojim nomadskim načinom života, bavljenjem koritarstvom i kotlarstvom. Tijekom 19. stoljeća dolaze nove grupe Roma na ludbreško područje, najviše iz Rumunjske. Lokalno stanovništvo nazivalo ih je Ciganima ili sipusima. Godine 1910. popisano je 175, a 1931. godine 130 Roma. Većina se izjasnila kao pripadnici jugoslavenske nacionalnosti, sa srpsko-hrvatskim jezikom kao materinim (manjina je navela ciganski), a više od polovica njih kao pravoslavci (oko 56 %). Većinom su živjeli u improviziranim kolibama blizu Ludbrega, Globočeca i Čukovca, a manji dio njih u Gornjem Martijancu i Čičkovini te u Rasinji i na Malom Bukovcu. Bile su to obitelji Goman, Kalanjoš, Bogdan, Gjurgjević, Oršoš. Kod popisa stanovništva više puta je zabilježeno da se neki nalaze u Italiji (nomadi). Lokalno stanovništvo se često žalilo da su novopridošli sklone varanju, lopovluku i prosjačenju te da im čine štete na urodima i blagu.¹⁸ Između doseljenih Roma i seljaka znalo je doći do svađa, pa čak i fizičkih obračuna. Dolaskom ustaške vlasti u travnju 1941. godine, položaj Roma još se pogoršao. Rasnim zakonima i oni su postali građani drugog reda. Naređeno je da se svi Romi popišu te da se podatci pošalju

u Zagreb. Dana 10. srpnja 1941. godine načinjen je popis od 278 Roma s ludbreškog područja, od kojih je samo bilo 149 prisutno, dok su ostali bili na drugim područjima. Do kraja srpnja njihov se broj smanjio za 26. Najviše ih je živjelo u općini Martijancu (71), a tek 7 njih u Ludbregu. Već u srpnju dolazi do prvih masovnih ubijanja Roma na karlovačkom području. Sredinom 1942. godine započinju deportacije Roma prema jasenovačkom logoru smrti gdje su u sljedećim mjesecima većinom odmah likvidirani. Ludbreška kroničarka Marija Winter navela je da su prilikom deportacije iz Ludbrega ustaše proširili vijest da ih sele na nove posjede negdje u Slavoniji, zato su se Romi tako brzo i okupili. No, odmah po dolasku su okruženi i opljačkani, a zatim marvinskim vagonima poslani u smrt. Javna ustanova Spomen-područja Jasenovac drži podatke samo za stradalul šesteročlanu obitelj Kalanjoš iz Gornjeg Martijanca.¹⁹ Godine 1948. nije popisano nijedan Rom na području kotara Ludbreg što znači da je genocid nad ovim narodom u potpunosti izveden.²⁰ Preživjeli Romi su se nakon oslobođenja zemlje i stvaranja nove vlasti djelomično uključili u društveni život. No, problem je i dalje u visokoj stopi nezaposlenosti, nedovoljnoj obrazovanosti i često nehigijenskim uvjetima stanovanja. Jedno romsko naselje je kod Svetog Đurđa, a drugo kod Ludbrega, uz rijeku Bednju. U njima je po 10-ak kućica, u nekima nema struje i vode. Postoji i Udruga Roma grada Ludbrega koju predvodi Stjepan Oršoš iz romskog naselja kod Bednje. Mlade se potiče da završe osnovnoškolsko obrazovanje te upišu srednje škole, a starijima se nude sezonski poslovi na održavanju i čistoći grada.²¹ Godine 2011. u ludbreškom području popisana su 122 Roma, od toga u Ludbregu 79. Jednako toliko živi ih na području općine Rasinje.²² I dalje je prisutan problem getoiz-

17 Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/dok-ima-kruha-za-mene-bit-ce-i-za-siromasne-obitelji-232916> (14. 8. 2017.)

18 VOJAK Danijel, DRETAR, Milivoj: *O stradanju ludbreških Roma, Ludbreg u Drugom svjetskom ratu*. Rukopis.

19 JUSP Jasenovac, baza podataka: žrtve 128956 – 128960 te 129024. Najstariji Šimun imao je 51 godinu, a najmlađa žrtva bio je Perica, star 6 godina.

20 ŠKILJAN, Filip: *Odnos ustaške vlasti na Kalniku i potkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima*. Križevci: Cris, XI., 1/2009., 1941., 91–103.

21 <https://www.vecernji.hr/vijesti/krobot-romi-su-se-odlicno-uklopili-i-sve-ih-se-vise-skoluje-262298> (21. 8. 2017.)

22 https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/Ho1_01_04/Ho1_01_04_zup06.html (21. 8. 2017.)

Sl. 4. Romsko naselje kod Ludbrega (snimio: M. Dretar, 2017.)

ranosti Roma i njihove isključenosti iz društvenog i gospodarskog života što se odražava na njihove životne prilike.

3.4. Židovi²³

Prvi Židovi u ludbreškom kraju spominju se još u 18. stoljeću kada su iz Gradišća i mađarskih županija dolazili na sajmove u sjevernoj Hrvatskoj te ostajali ovdje po nekoliko dana. U kasnijim se desetljećima naseljavaju u manjem broju što je često izazivalo probleme s gradskim i županijskim vlastima koje nisu dozvoljavale naseljavanje inovjeraca u gradovima. Već je 1777. godine u Varaždinu utemeljena prva izraelitička bogoštovna općina, a početkom 19. stoljeća niču i prve sinagoge. Prvi naseljeni Židovi u Ludbregu bili su Samuel Brajer i Hirschl Breier čije se prisustvo može pratiti od 1800. godine, prema evidencijama tolerancijske takse gdje je zabilježeno da je u Ludbregu tada prebivalo 9 Židova. Godine 1810. u popisu vlasnika kuća i starješina domaćinstva upisan je Joža Daić (Josef Deutsch) koji je ovdje živio s još devet članova obitelji i jednom služavkom. Stanovali su u unajmljenoj vlastelinskoj kući kneza Filipa Batthyanya (bivša kuća Papp) što upućuje da su možda bili u službi Batthyanyevih. Do 1850. godine do-

selilo se već desetak obitelji, u prvom popisu 1857. godine zabilježeno je da je u ludbreškom kraju živjelo 112 Židova, od toga samo u Ludbregu 20, a ostali u većim selima. Njihov broj naglo raste do 1900. godine kada ih je popisano 265 što je najveći broj, a zatim dolazi do postepenog pada. Godine 1910. ih je 203, 1921. godine 72, a 1931. godine samo 60. Tako malim brojem činili su najmanju židovsku zajednicu na tlu Hrvatske. Židovi su najprije djelovali u sklopu Izraelitičke bogoštovne općine Koprivnica, a 1881. godine se osamostaljuju, kupuju zemljište za sinagogu, dovode prvog rabina, osnivaju židovsko groblje. Osim Izraelitičke općine, Židovi su utemeljili humanitarne udruge *Hevra kadiša* i *Jevrejsko gospojinsko društvo* te Cionističko udruženje *Agudat Cijon*. Bili su među osnivačima dobrovoljnih vatrogasnih društava u Malom Bukovcu, Martijancu, Sesvetama, Ludbregu, Kulurno-prosvjetnog društva, HPD *Podravina* i Hrvatske pučke knjižnice i čitaonice, Salonskog orkestra, Teniskog kluba i NK *Podravina* u Ludbregu, Čitaonice u Poljancu. Židovi su bili vlasnici krčmi te desetak trgovina mješovitom robom: Blühweissovi u Martijancu, Sternbergerovi i Weissovi na Bukovcu, Hirschsohnovi u Subotici, Grünfeldi i Hackeri u Poljancu, Mitzkyevi i Levi-ji u Svetom Đurđu te Scheyerovi, Weinrebei, Sattleri, Weissovi i Appleri u Ludbregu. Prve banke u Ludbregu utemeljili su upravo Židovi – braća Scheyer (1892. godine) i Ignac Gro-

²³ DRETAR, M.: *Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi*, Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak“, Ludbreg 2010.

ss (1906. godine),²⁴ a tu su bile i investicije u mlinarstvu, pilanama, pecarama žeste, proizvodnji opeka i crijepova, rudnicima. Neki su intelektualci našli posao u medicini, veterini, školstvu, pravu, novinarstvu, fotografiji. U Ludbregu se 1811. godine rodio Eduard Breier, poznati pisac tog doba, a u Kutnjaku 1908. godine Hugo Fischer Ribarić, fotograf i snimatelj. Uspostavom NDH Židove je zadesila tragična sudbina – najprije im je „podržavljena“ imovina, oduzete vrijednosti, otpušteni su iz javnih službi, prisiljeni su nositi židovske znakove na odjeći, zabranjeno druženje s Hrvatima. U nekoliko navrata, od lipnja 1941. godine pa do proljeća 1944. godine većina je deportirana u logore gdje su svi pobijeni od strane ustaša. Iako se broj stradalih žrtava holokausta procjenjivao na 60-ak, sustavnijom analizom dokumenata i istraživanjem došlo se do podatka od više od 150 ubijenih Židova koji su potjecali s ludbreškog područja. Spasilo ih se vrlo malo, četveročlana obitelj Weinrebe te nekoliko pojedinaca koji su se pridružili NOP-u pa su tako preživjeli, a neki su stradali u izravnim borbama s okupatorskim snagama. Poslije rata rad Izraelitičke bogoštovne općine nije se obnavljao te se ludbreška zajednica našla na popisu 30-ak drugih zajednica koje su ugašene radi posljedica holokausta.

3.5. Ostale nacionalne manjine

Pripadnika ostalih manjina je vrlo malo, manje od 10 ljudi. Tu su Slovenci, Makedonci, Česi, Rusi, Bošnjaci. Većina ih se doselila radi zaposlenja u nekoj od ludbreških tvrtki koje su otvarane nakon industrijalizacije. Tako su Slobodanka i Metko Nadi došli iz Murske Sobotice raditi u tvrtku *Grafičar* i tu su ostali. Prije Drugog svjetskog rata iz Slovenije je u Ludbreg doselio Petar Križaj i sa svojom ženom Austrijankom podigao veliku kuću. I njegov zet Janez Horvat također je bio Slovenac. Potomci te obitelji i danas žive u Frankopanskoj ulici. Katerina Zagorc (r. Čejkova), u dobi od 25 godina stigla je iz Titova Velesa (Makedonija) u posjet sestri u Ludbregu. Kako je bila nezaposlena, a u *Grafičaru* se otvorilo radno

mjesto, tu se zaposlila, udala i ostala živjeti. Kontakte s obitelji i rodbinom u Makedoniji održava putem Interneta.²⁵ Kata Kovačić udala se za Ludbrežanina Ivicu koji je u Makedoniji služio vojni rok JNA. Došla je u Ludbreg gdje su zasnovali obitelj. Povremeno posjećuje obitelj u Makedoniji. Irina Posavec rođena je 1966. godine u dalekom Volgogradu u Rusiji. Sredinom 1990-ih godina upoznala je svog budućeg muža, radnika jedne građevinske tvrtke te s njim došla u Martijanec. Materinji ruski jezik i pravoslavnu vjeru ne prakticira, no članica je Udruge *Kalinka* iz susjednog Međimurja. Veze s obitelji održava internetski, a Rusiju posjećuje rijetko. Nezaposlena je. Vlasta Kudrna stigla je u Ludbreg sa samo dvije godine. Njen otac Josip bio je tipograf u tiskari u Daruvaru pa se radi posla 1955. godine doselila u Podravinu. Diplomirala je biologiju i živjela u Slavonskom Brodu, a kad je otišla u mirovinu, vratila se u Ludbreg. Ne izjašnjava se Čehinjom i ne smatra se pripadnicom manjine iako su joj oba roditelja češkog podrijetla.²⁶ Franjo Schubert rođen je u Lipiku u češkoj obitelji koja je doselila iz Sudeta. Kako je završio školu za fizioterapeuta, zaposlio se u Varaždinskim Toplicama. Tu je upoznao buduću suprugu Francisku te se nakon toga doselio u Ludbreg u kojem živi punih 45 godina. Gradić Bosilegrad nalazi se na krajnjem jugu Srbije. Do 1918. godine pripadao je Bugarskoj pa i danas većinu stanovništva čine Bugari. Iz okolice tog gradića, 1979. godine, stigao je Mile Simev, kao sezonski radnik na gradnji vatrogasnog doma. Kasnije se vratio, oženio i zasnovao obitelj te se zaposlio. Ne izjašnjava se pripadnikom manjine.²⁷

4. Vjerske manjine

Najbrojnije vjerske manjine su kršćanske denominacije: pravoslavci i Jehovini svjedoci. No, 1991. godine popisano je u ludbreškom kraju i 9 muslimana, od toga ih je 7 živjelo u samom Ludbregu. Njihov broj se udvostručio 2011. godine jer ih je popisano 20 te još do-

24 Zgrade obje banke i danas stoje u središtu Ludbrega: u jednoj je FINA (Ul. Petra Zrinskog), a druga je na trgu (bivša pekara *Bednja*).

25 Izjava Katerine Zagorc (r. 1953. godine) iz Ludbrega (21. 8. 2017.)

26 Izjava Vlaste Kudrne (r. 1953. godine) iz Ludbrega (15. 11. 2011.)

27 Izjava Mile Simeva iz Ludbrega (21. 8. 2017.)

datnih 5 u općini Rasinja. Kako u Ludbregu ne postoji džamija, islamski vjernici se tijekom jevmuladžumua (petka) sastaju u Medžilisu Islamske zajednice u Varaždinu gdje imam predvodi namazi i hutbu.²⁸ Odnedavno, u sklopu Gradskog groblja Varaždin, postoji zaseban odjeljak za pokop muslimana. Bogatiji muslimani iz albanskih i bošnjačkih obitelji žele da ih se pokopa u njihovoj domovini. Osim muslimana, u ludbreškom kraju još je prisutno nekoliko grkokatolika, adventista i pripadnika ostalih sljedbi.

4.1. Protestanti

Protestanti su kršćanski vjernici koji pripadaju evangeličkoj (luteranskoj ili augsburškoj) ili reformiranoj (kalvinističkoj ili helvetskoj) Crkvi. Kroz stoljeća se vjerska struktura stanovništva često mijenjala, sigurno je da je tijekom 16. i 17. stoljeća u Ludbregu boravilo i nekoliko ljudi protestantske konfesije, ali su te zajednice uništene uslijed protureformacijskih aktivnosti.²⁹ Gotovo je zaboravljena činjenica da su protestanti nekoć činili većinu u Varaždinu i Međimurju, a velik dio njih živio je i u Koprivnici, strateškom uporištu s vojnom posadom koja se sastojala od stranih vojnika. Popis stanovništva iz 1890. godine donosi podatke da je četvero evangelika živjelo u Ribnjaku, troje u Rasinji, po dvoje u Martijancu i Ludbregu, a jedan u Malom Bukovcu. Riječ je o središtima veleposjeda (osim Ribnjaka) te se vjerojatno radi o službenicima velikaša. Godine 2011. popisana su 4 protestanta u gradu Ludbregu, 2 u općini Mali Bukovec, po 1 u općinama Sveti Đurđ i Martijanec, nijedan u općinama Veliki Bukovec i Rasinja. Popisivači su utvrdili rubriku *Ostali kršćani* gdje se ubrajaju adventisti i Jehovini svjedoci. Broj kršćana koji su u rubrici *Ostali* najveći je u općini Sveti Đurđ (28) gdje djeluje Kršćanska zajednica Jehovinih svjedoka.³⁰ Većinske zajednice itekako su pratile rad manjinskih zajednica doživljavajući ih kao konkurentne. Kanonske vi-

zitacije i pastoralni izvještaji redovito donose informacije o manjinskim zajednicama. Tako su svećenici župe Sveti Đurđ opisali: 1973. godine: *Na opadanje vjerskog života utječu građanski tisak, televizija i zabave. Na području župe djeluju Jehovisti* (op. a. Jehovini svjedoci) *i subotari* (op. a. adventisti) ili 1981. godine: *Na području župe živi: 2 pravoslavca, 30 svjedoka Jehove, 80 – 90 ateista*; 1989. godine: *Inovjerci: Svjedoci Jehove 30, adventisti 3, ateisti 25*.³¹ Prije nekoliko godina u Ludbregu su živjeli Danko i Željka Wylupek koji su se izjašnjavali protestantima. Do danas se znatniji broj protestantna uspio sačuvati u nedalekom Legradu gdje djeluje Evangelička (luteranska) crkva³² i u Varaždinu gdje su Kristova pentekosna i Baptistička crkva. U Maruševcu se nalazi značajnija zajednica adventista koji tamo vode srednju školu i teološki fakultet.

4.2. Pravoslavci

Najbrojniju vjersku manjinu u ludbreškom kraju već stoljećima predstavljaju pravoslavni vjernici. Kao i slučaju dolaska prvih Srba na ovo područje, tako je stiglo i pravoslavlje, kao istočni oblik kršćanstva. Vjernici srpskopравoslavne crkve većinom su pripadnici srpske zajednice, stoga su i pravoslavne crkve nastale upravo u selima naseljenim srpskim življem – Čukovcu, Bolfanu, Velikom Pogancu, Dugoj Rijeci. Duhovnim središtem pravoslavlja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj smatra se manastir u Lepavini, oko 30 km jugoistočno od Ludbrega. Prvi manastir, prema nekim navodima, podignut je već sredinom 16. stoljeća, no spalili su ga Osmanlije pa je novi podignut sredinom 17. stoljeća. Tijekom borbe protiv pokatoličenja i unijatstva, monasi iz manastira odigrali su značajnu ulogu u opstanku pravoslavlja na ovom prostoru. U sklopu manastira nalazi se Crkva Vavedenja presvete Bogorodice iz 18. stoljeća koja je omiljena destinacija hodočasnika.³³ U široj okolini manastira niknule su tijekom 18. i 19. stoljeća pravoslavne crkve. Većinom su najprije izgrađena

28 <https://islamska-zajednica.hr/kategorija/vijesti/hrvatska/varazdin> (21. 8. 2017.)

29 BUČANOVIĆ, Branimir: *Reformacija u Hrvatskoj*. Zagreb: vlastita naklada, 2016.

30 Narodni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880–1991. godine po naseljima, DZS, Zagreb, 1998.

31 BUTURAC, Josip: *Župa Sveti Đurđ*. Zagreb: 1 HKD Svetog Ćirila i Metoda, 1990., 75–77.

32 <http://www.echr.hr/crkvene-opcine/legrad/> (21. 8. 2017.)

33 <http://www.manastir-lepavina.htnet.hr/poganac-istorija.html> (21. 8. 2017.)

drvena zdanja koja su kasnije zamijenjene zidanim. Među najstarijim pravoslavnim crkvama je ona u Čukovcu, sagrađena 1756. godine na brežuljku s južne strane sela. Uz baroknu Crkvu Sv. Oca Nikolaja je staro pravoslavno groblje, ističe se križ s uklesanim ćiriličnim natpisom i 1777. godinom.³⁴ Pravoslavni se vjernici u crkvi okupljaju na Badnjak i Božić, Uskrs te najpoznatiji vjersko-pučki blagdan – krsnu slavu koja se obilježava sredinom svibnja. Na pravoslavnom groblju u Segovini sredinom 2012. godine postavljen je i blagoslovljen kameni križ.³⁵ Veća i u hijerarhiji važnija crkva je ona u Bolfanu – svete Petke. Podignuta je neposredno prije Drugog svjetskog rata, 1939. godine, nakon što je napuštena trošna crkva na groblju. Zbog svog izgleda (građena u neobizantijskom stilu), bila je trn u oku ustaškim vlastima te su postojali planovi za njeno rušenje. Nakon 1945. godine crkva je obogaćena vrijednim ikonostasom Ivana Tišova koji daje živost hladnoj unutrašnjosti crkve. U središtu Čukovca, u podnožju crkve, nekad se nalazila kuća s gospodarskim zgradama za bolfanskog paroha. Zadnji paroh Teodor Zimovnov 1941. godine, protjeran je od ustaša u Srbiju.³⁶ Danas pravoslavne vjernike iz Čukovca, Bolfana i Segovine opslužuje Radovan Dimitrić, koprivnički paroh. Najljepša pravoslavna crkva je Sv. Velikomučenika Georgija u Velikom Pogancu. Zbog vrijednog inventara, a posebno ikonostasa iz 18. stoljeća, poganečku crkvu se često naziva biserom barokne pravoslavne umjetnosti u Hrvatskoj. Velikopoganačka parohija obuhvaća 10-ak pravoslavnih sela u Koprivničko-križevačkoj županiji: od Rasinjice i Male Rijeke, Ivančeca, do Prkosa, Grabičana i Ludbreškog Ivanca. U Dugoj Rijeci nalazi se filijalna crkva Sošestvenija Sv. Duha i Sv. Arhidakona Stefana iz 1760. godine. Prijašnjeg paroha Aleksandra Tarabića zamjenio je 2016. godine Branislav Todorović, podrijetlom iz Dervente (BiH). Osim dužnosti velikopoganečkog paroha, vjeroučitelj je pravo-

Sl. 5. Posljednji ludbreški rabin Deutsch suprugom Katarinom, ispred sinagoge, Ludbreg, oko 1939. godine (vlasnica Theodora Klayman)

slavnoj djeci u školama u Rasinji, Pogancu i Sokolovcu. *U parohiji se nalazi oko 250 domova s otprilike 750 žitelja. U tri škole bilo je u školskoj godini 2016./17. samo 37 učenika koji su pohađali pravoslavni vjeronauk. Bilo bi ih više, no pošto je izborni predmet, djeca ne žele dodatne obaveze. No, crkve su za vrijeme liturgije prazne, dođe jedno-dvoje vjernika, i to je sve. Jedino ih se više skupi za vrijeme slava crkava, oko 30-ak.*³⁷

4.3. Jehovini svjedoci

Jehovini svjedoci se javljaju kao kršćanska zajednica sredinom druge polovice 19. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama, a osnivač im je bio protestantski propovjednik Charles Taze Russell. U početku nazivani Istraživačima Biblije, Svjedoci javnim propovijedanjem i živim svjedočenjem o Bogu Jehovi proširuju zajednicu. Procjenjuje se da u svijetu danas živi 8 – 9,000.000 Jehovinih svjedoka, od toga ih u Hrvatskoj djeluje oko 5500.³⁸ Prvi svjedoci su se na prostoru bivše države pojavili već u 1920-im godinama, no doživljavali su netoleranciju od strane katoličke i pravoslavne crkve, a od 1936. godine zabranjeno im je djelovanje. Tijekom Drugog svjetskog rata njemački su nacisti progonili Jehovine svjedoke, neki su skončali i u hrvatskim logorima smrti.³⁹ Na ludbreškom području od 1946. godine novu je vjeru širila Katica Gluhak iz Hrženice. Ona je u Zagrebu služila kao kuć-

34 *Naselje Čukovec. // Umjetnička topografija Hrvatske, Zagreb: IPU, 1997., 254–256.*

35 *Križ za groblje, voda za život. Ludbreške novine br. 63, 31. 5. 2012.*

36 ŠKILJAN, Filip: *Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941. // Cris: časopis Povijesnog društva Križevci, XIV, 11, 2012., 342–364.*

37 Izjava paroha Branislava Todorovića (11. 8. 2017.)

38 <https://www.jw.org/hr> (21. 8. 2017.)

39 *Godišnjak Jehovinih svjedoka, 2009., 143–193. Dostupno na: <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/302009002>.*

Sl. 6. Jehovini svjedoci ispred Dvorane Kraljevstva u Hrženici, oko 2010. godine (vlasnik D. Hojnik)

na pomoćnica i tamo se upoznala s učenjem Jehovinih svjedoka, a za posjeta rodnom selu revno je širila vjeru koju su ubrzo prihvatile još neke obitelji. Novu vjeru ispovijedale su obitelji Jagić, Juričan, Grgek, Lončar, Hojnik, Kraus. Veliku revnost u širenju vjere pokazala je i Marija Markovčić iz Svetog Đurđa. Biblija i vjerski časopisi i traktati⁴⁰ proučavali su se najprije u obiteljskim kućama, no kad se broj Svjedoka 1959. godine povećao sagrađena je prva Dvorana Kraljevstva u središtu Hrženice. Vjerska skupština utemeljena je pet godina nakon toga. U skupštini su kao starješine služili: Ivan Borko, Filip Juričan, Vinko Žeželj i Martin Jagić nakon čega skupština gubi taj status sve do 1998. godine kada ga za vrijeme starješine Ivana Keretića ponovo vraća. Godine 1991. u Hrženici su popisana 103 pripadnika *Ostalih kršćana*, što se većinom odnosi na Jehovine svjedoke i adventiste.⁴¹ Najveći broj

40 Časopisi *Stražarska kula* i *Probudite* su mjesečne tiskovine s najvećom nakladom na svijetu – više od 60 milijuna primjeraka tiska se svaki mjesec na više od 150 jezika.

41 Narodni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880–1991. godine po naseljima, selo Hrženica.

Svjedoka popeo se na 82, od toga čak 59 iz Hrženice. Dvorana Kraljevstva dugo se nalazila u unajmljenom prostoru obiteljske kuće Grgekovih, Ulica braće Radić 20. Svjedoci su se okupljali četvrtkom uvečer i nedjeljom prijepodne, dok se utorkom održavalo obiteljsko proučavanje Biblije. Godine 2010. donijeli su odluku da se manje skupštine pripoje većima pa se Dvorana Jehovinih svjedoka u Hrženici zatvara, a Svjedoci odlaze na sastanke u Koprivnicu, Čakovec ili Varaždin. Danas na ludbreškom području djeluje 35 Svjedoka, najviše iz Hrženice te Svetog Đurđa, Vrbanovca, Ludbrega, Hrastovskog, Martinića.⁴²

4.4. Starokatolici

Gotovo u potpunosti nestala zajednica hrvatskih starokatolika nekad je obitavala i u istočnom dijelu ludbreškog kotara, najviše u selima Kutnjak i Antolovec. Hrvatska starokatolička crkva nastala je iz reformističkog pokreta u Rimokatoličkoj crkvi početkom 20. stoljeća. Svećenstvo reformnog pokreta zala-

42 Izjava Damira Hojnika iz Svetog Đurđa (19. 8. 2017.)

Sl. 7. Ruševna starokatolička crkva i dalje stoji u Kutnjaku (snimio: M. Dretar, 2017.)

galo se za sjedinjenje kršćanskih crkvi, uvođenje narodnog jezika u liturgiju, demokratizaciju i autonomiju Crkve, ukinuće obaveznog celibata, fakultativno moljenje brevijara, priznavanje razvoda braka.⁴³ Godine 1922. utemeljena je starokatolička župa u Koprivnici, a u Kutnjaku i Antolovcu uspostavljena filijala. U razdoblju 1932. – 1942. godine u Kutnjaku-Antolovcu obavljena su 44 krštenja, a 1933. – 1939. godine vjenčano je 12 parova. U Imbriovcu su se starokatolici pokapali na zasebnom dijelu mjesnog groblja. Pristaša starokatoličke crkve bilo je i u Subotici, Cvetkovcu i Kuzmincu. U selu Kutnjak starokatolici su podigli svoju zgradu za bogoslužje koja postoji još i danas. Uslijed raskola unutar Crkve, postepene asimilacije te zbog neprijateljskog držanja vlasti NDH, starokatolička je crkva 1940-ih godina prestala djelovati u Podravini.⁴⁴ Nakon rata u Kutnjaku se održalo još starokatoličkih nekoliko kućanstava. Na popisu iz 1991. godine u Antolovcu su se svi stanovnici izjasnili rimokatolicima, dok je u Kutnjaku među *Ostalim kršćanima* bio zabilježen 21 vjernik.⁴⁵

43 PATAFTA, Daniel: *Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XV, 30, 2016., 174–198.

44 ŠKILJAN, Filip: *Starokatolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. // Historijski zbornik, LXVII, 1, 2014., 195–213.

45 <http://www.echr.hr/crkvene-opcine/legrad/>, sela Antolovec i Kutnjak (21. 8. 2017.)

4.5. Židovstvo

Jedna od nestalih religija u Ludbregu nakon Drugog svjetskog rata je judaizam ili židovstvo. Usporedno s pojačanim naseljavanjem Židova u ludbreškom području, javlja se potreba za samostalnom zajednicom pa je 1890. godine utemeljeno Židovsko groblje uz cestu prema Hrastovskom gdje se kasnije seli i gradsko groblje. Groblje i danas postoji u jugozapadnom uglu gradskog groblja, sastoji se od tridesetak nadgrobnih spomenika, većinom u obliku monolitnih obeliska. Natpisi su na hebrejskom, njemačkom ili hrvatskom jeziku, a pojedini su spomenici ukrašeni ornamentikom, neki u obliku biljaka, a drugi u obliku Magen Davida. Godina 1895. spominje se kao godina izgradnje židovskog hrama – sinagoge, a nalazila se na zemljištu Izraelitičke bogoštovne općine Ludbreg, u Jelačićevoj ulici. Iako sinagoga izvana nije ostavljala dojam da se radi o vjerskom objektu, unutrašnjost je prilagođena potrebama ludbreške židovske zajednice. Bima i aron hakodeš nalazili su se na južnoj strani dvorane za bogoslužje. Sinagoga je posjedovala Toru, obredno posuđe, vjerske knjige te, kako se kasnije navodi, vrlo skupocjene zavjese i ukrase od srebra. Od 1885. godine djeluje prvi rabin Leopold Fleischman, a kasnije se smjenjuju Jacob Gottlieb, Ezechiel Nussbaum, Benjamin Wolf, M. Tauber i Josef Lepold Deutsch. Rabini su brinuli o duhov-

nom životu zajednice, vodili matične knjige, skrbili o arhivi i sinagogi, obavljali i dužnost šoheta, obrednog mesara. Rabin Deutsch bavio se i prevoditeljskim radom te je u školi podučavao vjeronauk te hebrejski i njemački jezik. Judaizam su ispovijedali isključivo Židovi, postoji tek nekoliko slučajeva prelaska s neke vjere na židovstvo ili obrnuto, najčešće se radi o obiteljskim razlozima – mješovitim brakovima koji su bili vrlo rijetki. Udio stanovnika židovske vjere u Ludbregu nikad nije premašio 1 %, a 1880. godine u ludbreškom kraju živjelo je 93,7 % rimokatolika, 5,4 % pravoslavaca te 0,9 % židova. Židovi nisu slavili kršćanske blagdane, ali su poštivali običaje većine. Najvažnije židovske blagdane poput *Jom Kipura* i *Roš hašana* slavili su u krugu malobrojne zajednice. Za vrijeme bogoslužja žene su sjedile u klupama zajedno s muškarcima pa se da zaključiti da je riječ o liberalnoj zajednici.⁴⁶

5. Zaključak

Temeljem redovitih popisa stanovništva koji su se provodili od 1857. do 2011. godine, Hrvatska je slovila kao prilično homogena država gdje se 9/10 stanovništva izjasnilo pripadnicima hrvatskog naroda, a oko 88 % rimokatolicima. Ostatak stanovništva otpada na manjinske zajednice. Na širem ludbreškom području manjinske su zajednice prisutne od najstarijih vremena naseljavanja. No, udio manjina u ukupnom broju stanovnika je mnogo manji u ludbreškom kraju, nego u ostatku Hrvatske, a jedino izuzeće predstavlja općina Rasinja gdje je skoro svaki peti žitelj pripadnik neke manjinske zajednice. Kao i na razini države, odnosno Varaždinske županije, najbrojnija manjina je srpska koja se u značajnijem broju održala u selima u kojima su se srpski doseljenici naseljavali još od 15. stoljeća. To su sela Veliki Poganac, Duga Rijeka, Ivančec, Segovina, Prkos. Ostale manjine, poput Roma, Albanaca, Slovenaca, Bošnjaka, slabije su zastupljene, no njihov doprinos ludbreškom gospodarstvu je mnogo veći. Pritom je važno spomenuti i predratnu židovsku poduzetničku inicijativu koja je siromašan poljoprivredni ludbreški kraj postavila na temelje industrijsko-uslužne ekonomije. Od

vjerskih manjina najprisutniji su pravoslavci kojima pripada većina Srba, jedina parohija je ona velikopoganečka. Značajnija manjina su i Jehovini svjedoci s najvećom koncentracijom u selu Hrženica. Ostale vjerske zajednice, poput protestanata, starokatolika i židova su nestale uslijed ratnih progona, a broj muslimana, adventista i grkokatolika je zanemariv. Vjerska netolerancija bila je u povijesti prisutna i u ludbreškom području, kao i asimilacija, te je to djelovalo na brojnost manjinskih zajednica. Prateći popise stanovništva može se pretpostaviti da će se broj pripadnika manjinskih zajednica i dalje smanjivati. Na Ludbrežanima ostaje da nastave pomagati rad i očuvanje kulturne baštine manjinskih zajednica.

Summary

National and religious minorities in Ludbreg's area

Ludbreg's area has always been an interesting place for settlements. Legend says that Burgundian nobleman Lodbring stopped there on his return home and established a settlement which got named after him. There are now 14 national minorities living in Ludbreg's area. The majority are Serbs, especially in the municipality of Rasinja, who had been populating the area since the middle of the 15th century, with the majority of them settling in the 16th and 17th century. The largest settlement of Serbs is in Veliki Poganac. Serbs are mostly of Orthodox religion and the most famous churches are in Bolfan, Čukovec and Poganac. Other minorities include Albanians, Roma, Macedonians and Slovenians. The Jewish population was completely destroyed by Ustashes during the Holocaust and today all that is left of that community is only a small cemetery in Ludbreg. As for religious minority communities, there are Orthodox Christians, Jehovah's Witnesses with their center in Hrženica, and Muslims. There are very few Greek Catholics and Adventists. After the Second World War the community of Old Catholics who had lived in Kutnjak also disappeared. In Ludbreg's area, the extent of minorities does not exceed 10% of the whole population, as determined by the last population census in 2011. But their contribution to the economy and culture largely exceeds the-

46 DRETAR, M.: *Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi*, Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak“, Ludbreg 2010.

ir numerical size. Based on the issues of emigration, reduced birth rate and assimilation, it can be assumed that the number of minorities will continue to decline. Minority and majority population members peacefully coexist together and minorities are assisted financially and organizationally, but there always remains room for progress.

Literatura:

- BUČANOVIĆ, Branimir: *Reformacija u Hrvatskoj*, Zagreb: vlastita naklada, 2016.
- BUTURAC, Josip: *Župa Sveti Đurđ*. Zagreb: HKD Svetog Ćirila i Metoda, 1990., 75–77.
- DRETAR, Milivoj: *Povijest ludbreške židovske zajednice*. // Podravski zbornik 2004. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2004., 119–132.
- DRETAR, Milivoj: *Priče i legende iz Lodbringova grada*. // Edicija Ludbreške razglednice, Ludbreg, 2017.
- DRETAR, Milivoj: *Svjedočanstva o stradanju ludbreških Srba*. // Podravski zbornik 2014. (ur. Robert Čimin), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014., 73–84.
- DRETAR, Milivoj: *Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi*, Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak“, Ludbreg 2010.
- DULIKRAVIĆ, Stevo: *Potkalnički Srbi, Borba za opstanak od doseljenja do godine 1945*. Tekst u rukopisu.
- *Godišnjak Jehovinih svjedoka*, 2009., 143–193. Dostupno na: <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/302009002>.
- KORIN-KON, Nikola i WINTER, Marija: *Razvitak zdravstva na području bivšeg kotara Ludbreg*. // Ludbreg (ur. Vlatko Mađarić), Ludbreg: Skupština općine: SIZ za kulturu, tehničku kulturu i informiranje općine: Narodno sveučilište, 1984., 425–436.
- *Križ za groblje, voda za život*. Ludbreške novine br. 63, 31. 5. 2012.
- MARINOVIĆ BOBINAC, Ankica; MARINOVIĆ JEROLIMOV Dinka: *Vjerske zajednice u Hrvatskoj*. Zagreb: Prometej & Udruga za vjersku slobodu u RH, 2008.
- MOAČANIN, Fedor: *Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega*. // Ludbreg (monografija). Ludbreg (ur. Vlatko Mađarić), Ludbreg: Skupština općine: SIZ za kulturu, tehničku kulturu i informiranje općine: Narodno sveučilište, 1984., 137–140.
- *Naselje Čukovec*. // *Umjetnička topografija Hrvatske*, Zagreb: IPU, 1997., 254–256.
- PATAFTA, Daniel: *Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XV, 30, 2016., 174–198.
- ŠKILJAN, Filip: *Odnos ustaške vlasti na Kalniku i pot-*

kalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima. Križevci: Cris, XI., 1/2009., 1941., 91–103.

- ŠKILJAN, Filip: *Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941.* // Križevci: Cris, XIV, 11, 2012., 342–364.
- ŠKILJAN, Filip: *Starokatolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. // Historijski zbornik, LXVII, 1, Institut za migracije i narodnosti, 2014., 195–213.
- VOJAK Danijel, DRETAR, Milivoj: *Ostradanju ludbreških Roma, Ludbreg u Drugom svjetskom ratu*. Rukopis.
- VRANJEŠ ŠOLJAN, Božena: *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857. godine: Konceptija, metodologija, i klasifikacija popisnih obilježja*. // Časopis za suvremenu povijest, XL, 2, 2008, 517–543.

Izvori:

- JUSP Jasenovac, baza podataka: žrtve 128956 – 128960 te 129024.
- Migracija stanovništva Republike Hrvatske, Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, br. 7.1.2. (22. 7. 2016.)
- Narodni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. godine po naseljima, DZS, Zagreb, 1998.
- Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, Državni zavod za statistiku (dalje DZS), Zagreb, 2013.

Internetni izvori:

- <https://www.vecernji.hr/vijesti/dok-ima-kruha-zamene-bit-ce-i-za-siromasne-obitelji-232916> (14. 8. 2017.)
- <https://www.vecernji.hr/vijesti/krobot-romi-su-se-odlicno-uklopili-i-sve-ih-se-vise-skoluje-262298> (21. 8. 2017.)
- https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/H01_01_04_zup06.html (21. 8. 2017.)
- <https://islamska-zajednica.hr/kategorija/vijesti/hrvatska/varazdin> (21. 8. 2017.)
- <http://www.echr.hr/crkvene-opcine/legrad/> (21. 8. 2017.)
- <http://www.manastir-lepavina.htnet.hr/poganac-istorija.html> (21. 8. 2017.)
- <https://www.jw.org/hr> (21. 8. 2017.)

Izjave:

- Izjava Vlaste Kudrne (r. 1953. godine) iz Ludbrega (15. 11. 2011.)
- Izjava paroha Branislava Todorovića (11. 8. 2017.)

- Izjava Mirjane Gojković iz Velikog Poganca (14. 8. 2017.)
- Izjava Damira Hojnika iz Svetog Đurđa (19. 8. 2017.)
- Izjava Setkija Shabanija iz Malog Bukovca (21. 8. 2017.)
- Izjava Katerine Zagorc (r. 1953. godine) iz Ludbrega (21. 8. 2017.)
- Izjava Mile Simeva iz Ludbrega (21. 8. 2017.)